

In memoriam Tőke László

NYERGES Miklós, BLASKÓ Gábor*

Servier Kutatóintézet Zrt.

91 éves korában, 2024 december 30.-án elhunyt Tőke László, a Budapesti Műszaki Egyetem professzora, akadémikus, a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével és számos egyéb kitüntetéssel elismert szerves kémikus.

Tőke László a Vas vármegyei Vönöckön született - ahogy életében még gyakran ő mondta – „a vönöcki bakter 7. gyermekeként”, 1933. május 3-án.

Nagy szegénységben éltek, a kor normáinak megfelelően részt kellett vennie az aktuális mezőgazdasági munkákban, nem sok jel mutatott egy nagyszerű tudományos karrier lehetőségére, amit később befutott. A tehetséges fiúra szerencsére felfigyeltek: elemi iskolai tanárai és a falu lelkésze, ők egyengették útját, többek között anyagi támogatást is szereztek számára, így végezhetett tanulmányait. 1944-ben szülőfalujának evangélikus lelkésze, Kiss Gyula és Rácz Endre tanító az akkor 11 éves kisfiút elküldte a soproni evangélikus líceumba, ahol az országos tehetségmentési versenyvizsgát rendezték, amelynek célja a szegény sorba született tehetségek kiemelkedésének segítése volt. Aki megfelelt a vizsgán, ösztöndíjat kapott és felvételt nyert valamelyik kiváló középiskolába.

1952-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Vegyészmérnöki Karán és itt szerzett 1957-ben vegyészmérnöki diplomát. Ezután az egyetem Szerves Kémiai Tanszékén – az ún. „Beke Dénes iskolában” - kapott állást, kezdetben tanársegédként, majd adjunktusként és nagyon hamar már egyetemi docensként dolgozott, közben a tanszék laborvezető oktatója is volt.

„Tőke docens” – akinek a neve hamar fogalomná vált - sokáig részt vett az esti képzésben is az elméleti szerves kémia oktatásával. Mindeközben Szántay Csaba akadémikus alkaloidkémiai kutatócsoportjában dolgozott, már akkor jelentős eredményei születtek többek között a johimbin alkaloidok témájában. Meghatározó élmény volt életében, hogy posztdoktorként az Pennsylvania-ban, Maurice Shamma professzor kutatócsoportjában folytathatott tudományos munkáját erről még nyugdíjas korában is szívesen mesélt diákjainak. 1974-ben szerezte meg a kémiai tudományok doktora címet. Tudományos eredményeit 1975-ben az Allami Díjjal ismerték el, amelyet Szántay Csabával és Szabó Lajossal megosztva kapott a nagy hatású alka-

loidok szintetikus módszereinek kidolgozásáért. Kiváló kutatói és széleskörű oktatói tevékenységének köszönhetően oktatói-kutatói pályája hamar felfelé ívelt, még ebben az évben megkapta egyetemi tanári kinevezését is. 1976-ban a Kémia épületből átkerült a BME Központiépületbe, a Műegyetem Szerves Kémia és Technológia Tanszékére, ahol Gyógyszeripari Részleg vezetését kapta feladatul. Tíz évvel később már tanszékvezetőként volt hajtómotorja a Tanszék tudományos tevékenységének. 1986-tól öt éven át, 1991-ig vezette a tanszéklet, majd 1991-ben az MTA és a BME közös Szerves Kémiai Technológia Tanszéki Kutatócsoportját irányította. 2003-ban professor emeritusi címet kapott.

Az MTA Szerves Kémiai Bizottságának (később Szerves és Biomolekuláris Kémiai Bizottságának) is tagja volt, 2002-ben a bizottság vezetésével bízták meg. Emellett az Elméleti Szerves Kémiai Munkabizottság, a Terpenoidkémiai és Elemorganikus Munkabizottság, valamint az Alkaloidkémiai Munkabizottság tagja volt. 1993-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1998-ban pedig rendes tagjává választották. 1996 és 1999 között a Kémiai Tudományok Osztálya elnökhelyettese volt. Akadémiai tisztségei mellett az International Council of Main Group Chemistry tagja.

Tudományos pályafutása széleskörű érdeklődésről tesz tanubizonyságot: pályafutását végig kísérte az alkaloid kémia, később a gyógyszerkémia iránti kiemelt érdeklődés, de a koronaéterek, a fázistranszfer katalizátorok és foszfor-kémiai kutatásobaniskolateremtő munkát végzett.

Olyan alkaloid családok szintézisvizsgálatában hagyott maradandót maga után mint a johimbin, emetin, rhoeadán, reszerpin, cephalotaxin vagy lamellarin, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ezek szintéziséhez a legtöbbször új megközelítéseket használt amelyek értelemszerűen új kémiai ismeretek felszínre kerüléséhez vezek.

Együttműködve a BME Analitika Tanszéken, Pungor Ernő professzor kutatócsoportjával, talált egy olyan korona-éter-származékot, amelynek komplexképző hatása felülmúlta a természetes alapú valinomicin hatását. Felismerte, hogy a cukrokból felépülő királis koronaéterek akár enantioszelektív katalizátorokként is alkalmazhatók bizonyos reakciókban.

* Email: gabor.blasko@gmail.com

Tudományos életműve a 360 folyóiratközleménnyel és 70 szabadalommal, egy kétkötetes Gyógyszerkémia könnyvel, valamint a többes idézettséggel kiemelkedőnek mondható. Tudományos eredményeit számos díj odaítélésével ismerték el így kétszer volt Kiváló feltaláló (1984, 1989), de megkapta a Zemplén Géza-fődíjat (1990), a Jedlik Ányos-díjat (1998) és Magyar Érdemrend parancsnoki keresztjét is (2013).

Tőke László kiváló előadó volt, többek között a „Biológiailag aktív anyagok szintézise”, illetve a „Gyógyszerkémia” tárgyakat tanította és kérte számon magas színvonalon, nagy hallgatói érdeklődés mellett ez utóbbit egészen 75 éves koráig.

Egyszerű ember volt, nem szerettte túl bonyolítani a dolgokat, mégis mindig olyan megoldásokat keresett ami mindenkinek jó volt a végén. Mindig jó kedélyű, beszédes, erős igazságérzettel bírt, soha nem rejtette véka alá a véleményét.

„Létezik egy alaptehetség, de az nem elég, a szorgalom is nagyon fontos, csak így lehet messzire jutni. A munkámban érzett elégedettség az életben érzett bánatot és megpróbáltatásokat is kicsit elviselhetőbbé teszi. A legnagyobb boldogság az örömmel végzett munka, és ez a boldogság olyan, mint egy védőernyő, amely megvédi az embert az összeroppanástól” – fogalmazta meg hitvallását 80. születésnapján. Életműve munkatársai, és volt hallgatói tudományos eredményeiben él tovább.